

ZÁPISNÍK SLOVENSKEHO JAZYKOVEDCA

Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

Ročník 5 • Číslo 1 • 1986

Motivačná nasýtenosť textu v slovenčine

a v nemčine

Centrom výskumu textu je jeho syntagmatická a pragmatická stránka. Z tohto hľadiska by sa zdalo, že lingvistika textu poskytuje pre derivatológiu zanedbateľne malý priestor. Slovtvorba je par excellence súčasťou paradigmatickej organizácie jazykového systému na jeho lexikálnej rovine. Preto sa ani dnes takmer nepochybuje o správnosti tvrdenia napríklad W. Henzena, že slovtvorba nie je súčasťou "praktickej", ale "systematickej" gramatiky. Tvrdí sa, že slovtvorná štruktúra v podstate nie je rečovo relevantná a komunikanti sa pri používaní frekventovaných lexikálnych jednotiek neorientujú podľa ich vnútornej formy.

Posledné výskumy ukazujú, že takéto jednoznačné odmietnutie textovej relevancie slovtvorne motivovaných slov /ďalej SMS/ nemožno prijať. Dávno je známa funkcia takzvaných syntaktických /podľa Dokulilovej terminológie transpozičných/ derivátov pri kondenzácii textu. Výskumy

lingvistov najmä v NDR však upozornili aj na iné možnosti SMS ako konštituentov textu. Pomerne podrobne sa doteraz rozpracovala problematika textovokonektívnej funkcie /textverflechtende Funktion/ SMS vyznačujúcich sa rovnakou korennou morférou, resp. patriacich do rovnakej slovtvornej čelade. Vychádza sa z toho, že kľúčové tematické slová sa v textoch neopakujú len vo svojej východiskovej lexikálnej podobe, ale aj v príslušných derivátoch /predovšetkým transpozičných/ a kompozitách. Je to osobitný typ textového konektora, zjednocujúci opakovanie a variabilnosť ako textotvorné princípy. Treba však dodať, že motivačné opakovanie a variabilita ako faktory textovej kohéznosti sú stylisticky podmienené.

Jestvuje však aj iný možný prístup k textotvornej funkcii slovtvornej motivácie. Nie je jeho cieľom odhaliť faktory spojitosti textu, ale konštituenty jeho lexikálneho zloženia. Toto zloženie je síce priamo podmienené témou, ale zároveň aj zákonitostami štýlového útvaru. A tu sa ukazuje, že podiel SMS na lexikálnej štruktúre textu nie je náhodný. Štatistickým výskumom sa ukázalo, že zastúpenie SMS v lexike jednotlivých textových typov postupne vzrastá od textov hovorového štýlu cez poéziu, umeleckú prózu, publicistiku až po texty náučnej prózy. Toto zastúpenie je relevantné z hľadiska lexikálnej koncentrovanosti a homogénosti textu; preto ho navrhujeme označiť osobitným termínom - motivačná nasýtenosť textu. Možno ju vyjadriť pre každý text percentuálne, prípadne pomerom medzi počtom SMS a nemotivovaných slov /koeficient

motivačnej nasýtenosti/.

Pojem motivačnej nasýtenosti môže byť vhodným východiskom aj pre konfrontačný výskum lexikálneho zloženia textov v príbuzných aj nepríbuzných jazykoch. Výskum vykonaný na paralelných nemecko-slovenských textových úsekoch /nemecké východiskové texty a ich slovenské preklady/ priniesol niekoľko prekvapujúcich zistení napríklad o väčšej motivačnej nasýtenosti slovenského textu, ale o totožnej tendencii stúpajúcej alebo klesajúcej motivačnej nasýtenosti v závislosti od štýlového zaradenia jednotlivých textov.

Doc. PhDr. Juraj Furdík, CSc.

/8. 10. 1985 - Bratislava/

Inovácia vo vyučovaní materinského jazyka
v základnej škole - súčasný stav a perspektívy

V základnej škole sa všeobecne konštatuje preťaženosť žiakov učebnou látkou - často bez náležitého poznania jeho príčin. Prítom býva najviac útokov na učebnice slovenského jazyka, v nich sa vidí hlavný zdroj neúspešnosti v učebnom predmete "slovenský jazyk a literatúra".

Je nesporné, že učebnica je prvoradý učebný prostriedok pre žiaka a prvoradý vyučovací prostriedok pre učiteľa. Lenže učebnica nie je prostriedok normatívny. Učebnica sa tvorí podľa učebných osnov a tie sú dokumentom, ktorý je pre učiteľa záväzný ako didaktickovýchodná inštrukcia.

Podľa toho, ako sa osnovnými heslami vymedzuje v učeb-

ných osnovách učebná látka, rozlišujeme osnovy rámcové a osnovy podrobné. Rámcové osnovy dávajú autorom učebníc a učiteľom viacej možností učebnú látku rozšíriť alebo prehĺbiť. Pri rámcových osnovách /prevažne takými sú učebné osnovy zo slovenského jazyka/ je autor učebnice postavený pred ťažkú úlohu: sám musí odhadnúť výber z vedného obsahu tak, aby učebná látka vyhovovala aj vedeckou správnosťou, aj rozsahom, skrátka, aby obstála pred kritériom celého komplexu pedagogicko-didaktických zásad. Preto učebnicu nevypracúva jeden človek, ale autorský tím, pričom sa predpokladá, že tento tím bude celú učebnicu vypracúvať spoločne. Ideálne je, keď učebnice pre istý školský stupeň, napríklad pre 5. - 8. ročník základnej školy, spracúva jeden autorský kolektív. Keď sú však pre jednotlivé ročníky autorské zostavy rozličné, situácia pri tvorbe učebníc je sťažená najmä z hľadiska nadväznosti učebnej látky medzi ročníkmi, ale aj z hľadiska jej koncepcnej jednotnosti a postupno-špirálového prehĺbovania tematiky smerom k vyšším ročníkom. Nepriaznivý stav /prevažne rámcové učebné osnovy, rozličné autorské tímy pri tvorbe učebníc/ postihol práve učebný predmet slovenský jazyk a literatúru v základnej škole, a to najmä jeho jazykovú zložku. V učebniciach slovenského jazyka sa prejavili odlišné názory na niektoré koncepcie jazykových javov, miestami sa učebná látka nadmieru prehĺbila, množstvo učebného materiálu sa preexponovalo. Pre nedostatok výtlakov učebných osnov si učitelia svojvoľne prehodnotili učebnicu ako normatívnu direktívu a usilovali sa

vniesť do vyučovania celý jej obsah bez vlastného úsudku pri výbere textov - najmä nácvichných. Tým sa stalo, že dotácia vyučovacích hodín nepostačovala na prebratie učiva, najmä na jeho upevňovanie vo vedomostiach, pričom najcitelnejšie sa prejavoval nedostatok vyučovacieho času na záverečné opakovania partií z náuky o jazyku a na praxový výcvik.

Po päťročnom zisťovaní účinnosti novej koncepcie vyučovania slovenského jazyka podľa platných dočasných učebných osnov sa ukazuje nevyhnutnosť učebný obsah inovovať. V prvom rade pôjde o redukciu učebného obsahu a o jeho prístupnejšie spracovanie pre žiakov. Inovačné návrhy urobila Odborná predmetová komisia pre materinský jazyk /gestor MŠ ČSSR/. Návrhy na inováciu v slovenskom jazyku sa dopracúvali vo VÚP v Bratislave podľa prieskumu pracovníkov VÚP v základných školách a boli uverejnené v aprílovom čísle /7. č. 1985/ časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole na diskusiu. Po zvážení diskusných príspevkov sa teraz upravujú učebné osnovy tak, aby boli podrobné, s presným a jednoznačným určením učebných tém, ich rozsahu aj hĺbky; aby sa zabezpečila tematická nadväznosť medzi ročníkmi; aby sa organickejšie uplatnili medzizložkové vzťahy /jazyk - sloh - literatúra/, medzi predmetové vzťahy; aby sa dal priestor na upevňovanie vedomostí a vyjadrovacích zručností žiakov a na praxový výcvik. Čiastočná inovácia sa určila k 1. septembru 1985 /v Učiteľských novinách - MŠ SSR/, dokončievajú sa upravené učebné osnovy a podľa nich sa budú upravovať

učebnice slovenského jazyka v zmysle inovačných tendencií.

Doc. PhDr. Valéria Betáková, CSc.

/9. 10. 1985 - Trnava/

Co je objektem současných věd o přirozeném jazyce?

Aktuální tendence současného zkoumání podstat, fenoménů a okolností přirozené lidské komunikace /teorie společenské komunikace, sociolingvistika, pragmalingvistika, psycholingvistika, lingvistika a gramatika textu, procedurální sémantika, lingvistické aspekty teorií umělé inteligence .../ nejsou jen dalšími disciplínami a metodologickými tendencemi doplňujícími tradiční soubor lingvistických disciplín a metod, ale ve svém komplexu spoluvytvářejí kvalitativně výrazně novou situaci v kontextu věd o přirozené lidské komunikaci.

Interdependentní komplementarita, dialektická závislost teorie a objektu vede k tomu, že každá nová metodologická tendence nutně konstituuje specifickou představu o objektu; jestliže dojde k absolutizaci této představy, mění se metodologická tendence v "další" vědní disciplínu, což přispívá zpravidla k dezintegračním tendencím v rámci tradičně chápané jazykovědy.

Pro integraci a vzájemné "porozumění" věd o přirozené lidské komunikaci je žádoucí vždy znovu - a tedy i v současné velmi dynamické a z hlediska tradiční jazykovědy divergentní situaci - usilovat o formulaci globálního

objektu věd o přirozené lidské komunikaci. Formální prostředky pro tuto formulaci lze nalézt v obecné teorii systémů; po stránce filozoficko-koncepční je třeba řešení hledat v materialisticko-konceptuální formulaci přirozené lidské komunikace jako dynamických procesů semiotického reagování společenského člověka definovaného v rámci kategorie objektivní reality.

Globálním objektem věd o přirozené lidské komunikaci je za těchto podmínek aktuální proces řečové činnosti /včetně procesu vytváření textu/ a dynamické struktury předpokladů řečové činnosti, a to v dialektické jednotě modelování příslušných aktuálních procesů a jejich předpokladů. Jestliže tedy pro současné tendence výzkumu přirozené lidské komunikace je cílovým objektem jednotu procesu řečové činnosti a předpokladů této činnosti, pak pro klasickou jazykovědu v našem kontextu byl cílovým globálním objektem jazyk jako systém takzvaných jazykových prostředků ve smyslu langue.

Různost globálních objektů klasických a současných teorií přirozené lidské komunikace musí být respektována při transferu konceptuálních prostředků klasických teorií do teorií současných.

PhDr. Jan Kořenský, DrSc.

/22. 10. 1985 - Bratislava/

Cyrlometodská a veľkomoravská slovienčina

Z metodologickej stránky sa v prednáške najskôr zdôraznilo, že sa novšie pokusy o výklad uplatňujú neraz veľmi oneskorene v školskej praxi i v publikačnej činnosti. Najplastickejšim prípadom je, že sa u nás vyučuje staroslovienčina v starobulharskej verzii so striednicami št, žd za praslovanské skupiny tj /kt/, dj v prípadoch ako svěšta, mežda. Táto starobulharská verzia je však neskoršia a patrí vlastne už do starobulharskej redakcie cirkevnoslovanského jazyka. V pôvodnej solunskej staromacedónskej staroslovienčine boli tu striednice k a g, teda svěka, mega. Na túto výkladovú možnosť poukázal už zhruba pred storočím slovinský slavista Oblak. Obnovil ju a rozviedol širšie v čase kratšieho pobytu u nás profesor Durnovo, ktorý vtedy prednášal na brnenskej univerzite a tam vydal aj významný prvý diel svojej historickej gramatiky ruštiny: prehľad ruskej dialektológie /rozumie sa v staršom ponímaní východoslovanskom/. Je divné, že hoci aj jeho dve závažné štúdie o pravých striedniciach uvedených skupín v pôvodnej staroslovienčine vyšli tlačou u nás /po francúzsky v pražských Travaux du Cercle linguistique de Prague, po rusky v Byzantinoslavica/, predsa sa v praxi neujali pri vyučovaní na vysokých školách ani podnes.

Druhý prípad, kde by sa žiadalo zjednotenie výslovnosti staroslovienčiny v Československej republike, je výslovnosť typu nebo /teda v pôvodnej indoeurópskej skupine n+e/. Zhruba je teraz výslovnosť tvrdá, teda nebo

v Čechách, kým na Slovensku je výslovnosť nebo. Zrejme sa to deje v duchu zhody jednak so spisovnou češtinou, jednak so spisovnou slovenčinou. Ale tu treba zdôrazniť, že správna výslovnosť je nesporne tvrdá, teda nebo. To treba opísať o fakt, že je to pôvodná výslovnosť nielen staromacedónska, ale vôbec balkánska v slovanskej oblasti.

Pri tejto príležitosti prednášajúci zdôraznil, že sa stále nedocenuje teória o praslovanskej slabičnej mäkkostnej korelácii a jej dôsledky pre výklad mäkkostných rozdielov rozličného stupňa a chronológie v jednotlivých slovanských jazykoch. U nás sa čiastočne uplatňuje opatrnícka formulácia, že hoci existencia tejto slabičnej mäkkostnej korelácie nie je všeobecne uznávaná, predsa sa podľa nej najlepšie vykladajú aj jednotlivé vývinové etapy mäkkosti napríklad aj v slovenčine. Niekedy je aj nechť vôbec pripúšťať teóriu o slabičnej mäkkostnej korelácii v praslovančine. Proti tomu všetkému treba opätovne čo najdôraznejšie obhajovať túto teóriu pre všetky slovanské jazyky, ktoré vznikli z praslovančiny, kde na konci jej vývinu treba všade predpokladať túto komplexnú mäkkostnú koreláciu slabičnú v duchu jej objaviteľa profesora Jakobsona /v morfológii doplnenej profesorom Trubeckým/.

Preto potom na Balkáne je stav sekundárny: mäkkosti typu d, t, n, l predtým zanikli vplyvom helenizácie a romanizácie južnej slovančiny, keďže tento typ palatalizovaných, v slovančine fonologicky platných spoluhlások nebol v ľudovej /vulgárnej/ latinčine ani v helénskej koiné známy. Nebol teda známy ani v kultúrnej mestskej

solúnčine slovanskej, ktorá žila v tomto významnom gréckom prístave popri byzantskej gréčtine. V jej výslovnosti teda nesporne bolo nebo, nie ňebo či ňebo.

Malo by sa teda uvažovať o tejto nápadnej súvislosti medzislovanskej: tvrdá výslovnosť tohto typu nebo na pôvodnej veľkomoravskej oblasti moravskej a západoslovenskej, neskôršie z Moravy aj vlastnej českej z jednej strany a typu ňebo na oblasti stredoslovenskej a východoslovenskej /tu vlastne pôvodne ňebo/ z druhej strany. V širšej slovanskej perspektíve potom pod vplyvom tvrdej výslovnosti v bulharskej cirkevno-slovančine typu nebo aj v ukrajinčine.

Prof. PhDr. Ľudovít Novák, DrSc.

/24. 10. 1985 - Prešov/

K internacionalizácii slovenského jazyka

Výskum internacionalizmov z diachronického hľadiska prispieva k odhaleniu tendencií historického vývinu skúmaných jazykov - v našom prípade češtiny a slovenčiny.

V poslednom čase sa preukazuje ako dosť efektívna metóda výskumu cudzích slov s využitím pojmu jazyková situácia, ktorú A. Jedlička a J. Horecký chápu ako fungovanie rôznorodých foriem národného jazyka alebo nejakého iného jazyka v určitom historickom období.

Čeština v priebehu svojho vývinu preberala internacionalizmy buď priamo z latinčiny alebo prostredníctvom nemčiny. Vývin internacionálnej lexiky v češtine ovplyvnil nežičlivý vzťah k preberaniu slov za obrodzenia, keď sa

v každom cudzom slove, vrátane europeizmov, videl germanizmus.

Slovenčina sa vyvíjala za ešte zložitejších podmienok v porovnaní s češtinou. Do polovice 19. storočia, keď sa sformovala spisovná slovenčina, v slovenskom písomníctve sa používali 4 jazyky - latinčina, nemčina, maďarčina a čeština. Internacionalizmy však do slovenčiny, takisto ako aj do češtiny sa dostávali hlavne buď priamo z latinčiny, alebo prostredníctvom nemčiny. Avšak na rozdiel od českých buditeľov, štúrovci mali k europeizmom už viacmenej priaznivý vzťah.

Rôzny postoj vo vzťahu k internacionalizmom v češtine za obrodzenia a v slovenčine pri zrode jej spisovnej formy sa odzrkadlil v ich ďalšom vývine, čo sa dosť zreteľne prejavuje z analýzy, napríklad takých párov slov ako kvalita - jakost, kontrola - prověrka, termín - lhůta, disciplína - kázeň v češtine a kvalita - akost, kontrola - previerka, termín - lehota, disciplína - kázeň v slovenčine.

Doc. Roza Tuguševa, CSc., Leningrad

/29. 10. 1985 - Bratislava/

Dynamika tradiční frazeologie

Konstitutivní rysy frazeologických jednotek a zvažování jejich významnosti jsou: ustálenost, obraznost, víceslovnost, expresivnost, nerozložitelnost, "hotovost" před řečovým aktem, ekvivalentnost se slovem ...

Informace o cílech, metodách a výsledcích průzkumů

prováděných v letech 1983-85 mezi českou mládeží a učiteli českého jazyka /od druhého stupně základních škol po vysoké školy/.

Výsledky: V oblasti přirovnání, nominálních rčení, jednodušších případů porekadel a přísloví jsme z hlediska ontogenetického nezaznamenali podstatné rozdíly ve znalosti a užívání frazémů. Ty se projevily v chápání a užívání přísloví a rčení archaických, frazémů s nepřímým a vysoce abstraktním významem. Byly však prokázány značné individuální diference ve znalostech i chápání frazeologických jednotek a uvažovány příčiny tohoto stavu /sociální a psychologické/.

Změny ve frazeologii zachycené u mládeže. Ustupuje užívání tradiční frazeologie vázané na dobové sociální poměry, avšak část této frazeologie se zachovává. Frazeologie konzervuje ustupující morfologické, lexikální a syntaktické podoby /vliv na uchování mají kromě jiného rytmus a rým/. Zastaralé jednotky jsme zachytili i mezi mládeží, ovšem vlivem archičnosti /například syntaktické stavby nebo lexika/ může dojít k tomu, že pro část mládeže se frazém stává nesrozumitelným.

Konstatování o úpadku znalosti a užívání frazeologie není plně oprávněné /přes ústup, popřípadě zánik některých frazémů/, neboť platí zákon dialektiky, tvorba nové frazeologie neustává, kromě toho dochází k obměnám ve frazeologii tradiční, z potřeby aktualizovat, popřípadě jde o jazykovou hru.

Aktualizace a její způsoby: převrácení obou částí

frazému, kontaminace dvou frazeologických jednotek, substituování druhé části frazému, uvádění aktualizacího dovětku ...

Aktualizace jako dynamizační faktor ve vývoji frazeologie. Většina aktualizací je okazionální, příležitostná, vázaná na situaci a kontext, zaniká pak s jednotlivou promluvou, mluvčím, skupinou mluvčích, avšak některé aktualizace se rozšíří, takže se vytvářejí samostatné obměny původních frazémů, aktualizace tak může podnítit vývoj ve frazeologii.

Doc. PhDr. Marie Čechová, CSc.

/6. 11. 1985 - Bratislava/

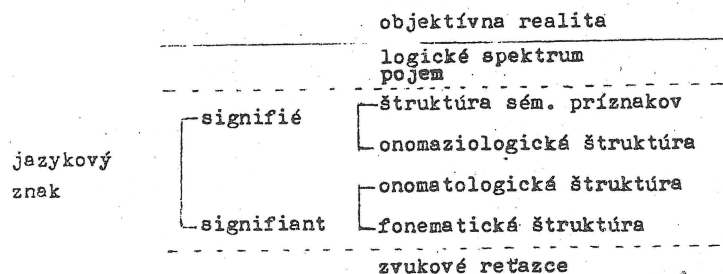
Zložky a dimenzie jazykového znaku

Úvahy o povahe znaku možno sledovať vo filozofickej literatúre už od Platóna a Aristotela. Istým završením filozofických úvah o znaku je Peirceov pokus o vystihnutie troch stránok znaku a logickú klasifikáciu základných vlastností znaku. Diskusia o vyslovene jazykovom znaku sa však začínajú až F. de Saussurom. Tieto diskusia sa nesú dvoma smermi: jedni bádatelia pokladajú jazykový znak za prvok systému, iní za zložku jazykovej komunikácie. Približne s týmto delením ide aj delenie na unilaterálne a bilaterálne chápanie jazykového znaku.

Nemožno vidieť v Saussurových pojmoch concept a image acoustique prvky teórie odrazu. No isté odrazové prvky

v pojme signifié nepochybne sú. Ani objekty ani pojmy nemôžu byť súčasťou znaku. Do označujúcej zložky nemôžu patriť ani konkrétne zvuky.

Jazykový znak je štruktúrovaný útvar, ktorý možno schematicky znázorniť takto:

Jazykový znak ako celok je výsledkom tvorivej ľudskej práce. W. Neumann pokladá spájanie označujúcej a označovanej zložky v procese práce za tretiu zložku jazykového znaku, za preskripčné pravidlo.

K. Piperek pokladá jazykový znak za trilaterálny, za trojzložkový útvar zahrnujúci výraz, význam a zmysel. T. I. Dešerijeva vymedzuje jazykový znak ako trojicu formy /označujúceho/, signifikátu /pojmu/ a syntagmatickej hodnoty. R. G. Piotrovskij rozlišuje meno /obraz signifikátu/, designát /pre prvok sociálnej skúsenosti/, denotát /obraz objektu v mozgu/ a konotát /súhrn emocionálnych a zmyslových asociácií/.

Je zrejmé, že Piperekov zmysel, Dešerijevovej syntagmatická hodnota a Piotrovského konotát a denotát sa týkajú jazykového znaku ako celku. Inými slovami: jazykový znak má dve zložky, signifiant a signifié, všetky ostatné prvky

možno chápať len ako dimenzie jazykového znaku, týkajúce sa celého znaku. Uvedené dimenzie postupujú spomínaní bádatelia preto, aby naznačili fungovanie jazykového znaku v komunikácii, teda spájajú systémové a komunikačné hľadisko.

Na rešpektovanie týchto dvoch hľadísk je však výhodnejšie postulovať dva typy jazykového znaku. Bilaterálne chápaný jazykový znak je ideálny objekt, ktorý musí v komunikácii dostať podobu zmyslami vnímateľného prostredku. Týmto prostriedkom je komunikačný jazykový znak. Aj v tomto znaku sú dve zložky: ako signifiant funguje zvukový reťazec, ako signifié však vystupuje systémový jazykový znak.

Prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

/12. 11. 1985 - Nitra/

Gnozeologické vymedzenie jazyka

1. Centrálne gnozeologické termíny vzťahujúce sa na vývin poznania objektívnej reality.

Z ontologického a gnozeologického hľadiska sa predmet poznania ukazuje ako istý typ konkrétneho celku, a to ako objektívne konkrétny celok, zmyslovo-konkrétny celok a myšlienkov-konkrétny celok. Vývin poznania objektívne konkrétneho celku prechádza empirickou a teoretickou fázou. V empirickej fáze sa konštruujú faktúálne objekty. Teoretická fáza poznania má dva stupne: analytický a syntetický. Na analytickom stupni sa utvárajú hypotézy, ktoré sú základom teoretických modelov ako zárodokov teoreticky myslených objektov. Na syntetickom stupni sa konštituuje ideálne

stredný typ objektu, pomocou ktorého sa skúma proces tvorby konkrétnej podstaty objektívne konkrétneho celku.

2. Aplikácia teórie vývinu poznania objektívnej reality na poznávanie jazyka.

V procese poznávania jazyka ako reálneho objektu sa najprv utvára empirický obraz jeho zmyslového prejavu /faktuálny objekt/, z ktorého sa myšlienkovy vyvíja obraz jazyka ako systému. V prvej fáze teoretického poznania sa utvára predstava o jazyku v jeho virtuálnom aspekte. Priamo ontologicky možno jazyk vymedziť len v jeho zmyslovom aspekte. Jazyk ako objektívne konkrétny celok sa vymedzuje gnozeologicky.

Jazyk ako objektívne konkrétny celok sa z gnozeologického hľadiska javí ako postulovaný jazyk, t.j. ako všeobecne jazykovedná kategória, ktorej obsah sa spresňuje, konkretizuje v procese poznávania. Postulovaný jazyk sa určuje ako abstraktná jednota jeho štyroch modov, ktoré sa označujú ako individuálne virtuálny jazyk, kolektívne virtuálny jazyk, kolektívne realizovaný jazyk a individuálne realizovaný jazyk. Postulovaný jazyk je predmetom jazykovedného poznávania na teoretickej úrovni.

Postulovaný jazyk chápaný ako synchronne dynamický systém je teoretickou základňou pre modelovanie jazykovej schopnosti komunikanta, čiže jeho jazykových dispozícií a ich uplatňovania v komunikácii. V najvšeobecnejšej forme sa dynamickosť tohto systému zobrazuje ako transformácia individuálne virtuálneho jazyka do kolektívne alebo individuálne realizovaného jazyka prostredníctvom kolek-

tívne virtuálneho jazyka. Modelovaním tejto transformácie a teoretickým rozvíjaním jej modelu sa konštituuje idealizovaný myslený objekt.

Obraz idealizovaného mysleného objektu závisí od toho, od ktorých modifikujúcich podmienok sa abstrahuje. Vo vzťahu k postulovnému jazyku ako synchronne dynamickému systému sa vymedzujú dva základné typy idealizácie: vnútro systémová a mimosystémová. Základom vnútro systémovej idealizácie je abstrahovanie od individuálne realizovaného jazyka. Mimosystémová idealizácia sa zakladá na tom, že sa abstrahuje od okolia systému postulovaného jazyka.

Model dynamického systému postulovaného jazyka sa rozvinie do relatívne úplného idealizovaného objektu, keď sa získa adekvátny obraz o transformačných vzťahoch medzi módmí jazyka v spätosti s transformačnými vzťahmi medzi zodpovedajúcimi módmí myslenia. Predpokladajú sa tieto korelácie: individuálne virtuálny jazyk - gnozeologické myslenie, kolektívne virtuálny jazyk - gnozeologický komunikatívne myslenie, kolektívne realizovaný jazyk - komunikatívne myslenie, individuálne realizovaný jazyk - komunikatívne gnozeologické myslenie.

V syntetickej fáze teoretického poznania sa utvára teoretický obraz o jazyku na úrovni ideálne stredného typu objektu.

PhDr. Juraj Dolník, CSc.

/19. 11. 1985 - Bratislava/

Niektoré tendencie v porovnávaní ibersko-kaukazských
a slovenských slovies

Pri porovnávaní slovies v geneticky a typologicky odlišných jazykoch sa prejavujú paralelné i protichodné tendencie. Vo sfére kontrastívneho štúdia ibersko-kaukazských jazykov a slovenčiny je z hľadiska aktívnej typológie zaujímavá otázka ergatívnych konštrukcií. V rámci ibersko-kaukazských jazykov totiž skupina kartvelských jazykov /gruzínčina, čanský, svanský a megrelský jazyk/ tvorí samostatný prechodný nominatívno-ergatívny typ, v ktorom sa tranzitívne slovesá v prítomnom a budúcom čase začleňujú do nominatívneho typu, aoristové časovanie týchto slovies však skupinu kartvelských jazykov zaraďuje do ergatívneho typu. Porovnaním vzťahov hĺbkových a povrchových pádov sa nám v skupine kartvelských jazykov formuje prechodný nominatívno-ergatívny typ:

hĺbkový pád	sloveso	povrchový pád
Agens	V trans. act.	ergatív
Agens	V trans. pass.	nominatív
Agens	V intrans.	nominatív
Paciens	V trans. act.	nominatív
Paciens	V trans. pass.	genitív
Paciens	V intrans.	nominatív

Prechodný nominatívno-ergatívny typ sa však v rovine povrchových pádov výrazne odlišuje od prechodného ergatívno-nominatívneho typu Gugu-yalanji. Rozdiely vyplývajú zo systému a slovesnej štruktúry ibersko-kaukazských jazykov a jazykov Gugu-yalanji. Porovnaním intenznej

štruktúry A - D - P sa ukazuje, že v prítomnom a budúcom čase sú tieto štruktúry v ibersko-kaukazských jazykoch a v slovenčine zhodné, v aoristovom časovaní sa však v ibersko-kaukazskej jazykovej rodine vzťah A - D - P vyjadruje ergatívnu konštrukciu, v ktorej sloveso implicitne vyjadruje svoj vzťah k subjektu i k objektu /Deđam gazarda švili - Matka \leftarrow vchovala \rightarrow syna/.

Zaujímavou otázkou v oblasti porovnávania geneticky a typologicky odlišných jazykov je aj problematika gramatickej a sémantickej perspektívy vety. Porovnaním niekoľkých viet /Podľa J. Kačalu: Vzťahy medzi sématickou a gramatickou štruktúrou vety, prednáška v Slovenskej jazykovednej spoločnosti SAV 26. 4. 1983 a Sématická perspektíva vety a synonymia viet, ibid., 6. 12. 1984/ s ich významovými ekvivalentmi v ibersko-kaukazských jazykoch sa ukazuje, že pri rovnakom referenčnom význame a odlišnom postoji ku skutočnosti sa prejavujú dve protichodné tendencie: a/ Chodník zarástol trávou - Šiliki balakit daipara : Na chodníku narástla tráva - Šilikze amovida balaki /zhoda v oblasti gramatickej a sémantickej perspektívy viet;/ b/ Víno ubúda - Vína ubúda - Z vína ubúda : vinos /dzalian/ akľdeba /trom vetám v slovenčine zodpovedá jediná kartvelská /gruzínska/ veta s pasívnou gramatickou perspektívou; aktívny tvar slovesa v podobe akľebs by implicitne vyjadroval subjekt deja - agens, ktorý sa v slovenských vetách Víno ubúda - Vína ubúda - Z vína ubúda formálne nevyjadruje/.

Pri porovnávaní ibersko-kaukazských a slovenských slovies sa prejavujú rovnaké tendencie v oblasti gramatickej a sémantickej perspektívy vety /prevaha tendencie uve-

denej v skupine a/. Problematika gramatickej a sémantickej perspektívy vety z hľadiska jazykovej typológie presahuje rámec jednej jazykovej rodiny. Hlbšie a detailnejšie skúmanie týchto problémov na porovnávacom základe však môže z typologického hľadiska výrazne prispieť k hlbšiemu poznaniu niektorých všeobecných zákonitostí v jazyku.

PhDr. Pavol Žigo, CSc.

/3. 12. 1985 - Bratislava/

Prednášky v Slovenskej jazykovednej spoločnosti
pri SAV uskutočnené v roku 1985

Bratislava

12. 2. 1985 - dr. B. Valehrach-Schaefer, CSc.: K prekladaniu Goetheho do slovenčiny
26. 2. 1985 - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Terminologizácia v súčasnej slovenčine
12. 3. 1985 - dr. F. Kočiš, CSc.: Štyridsať rokov jazykovej kultúry na Slovensku
26. 3. 1985 - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Slovná zásoba Jána Hollého
9. 4. 1985 - prof. dr. Š. Ondruš, CSc.: Metod a Gorazd, staroslovienčina a slovenčina
23. 4. 1985 - doc. dr. M. Darovec, CSc.: Z teórie vety
7. 5. 1985 - dr. K. Buzássyová, CSc.: Motivácia a jej vplyv na sémantickú a štylistickú hodnotu slova
21. 5. 1985 - dr. J. Bosák, CSc.: Slang v súčasnej jazykovej situácii

4. 6. 1985 - doc. dr. P. Šima, CSc.: Exogenéza spisovnej ruštiny
8. 10. 1985 - doc. dr. J. Furdík, CSc.: Motivačná nasýtenosť textu v slovenčine a v nemčine
22. 10. 1985 - dr. J. Kořenský, DrSc.: Čo je objektom súčasnej jazykovedy?
29. 10. 1985 - doc. R. Tuguševa, CSc. /Leningrad/: K internacionalizácii slovenského jazyka
5. 11. 1985 - doc. dr. M. Čechová, CSc.: Dynamika tradičnej frazeológie
19. 11. 1985 - dr. J. Dolník, CSc.: Gnozeologické vymedzenie jazyka
3. 12. 1985 - dr. P. Žigo, CSc.: Niektoré tendencie v porovnávaní ibersko-kaukazských a slovenských slovies
17. 12. 1985 - dr. J. Kačala, DrSc.: Slovnodruhové prechody z neurčitých slovesných tvarov

Banská Bystrica

24. 1. 1985 - dr. M. Majtán, CSc.: Hydronymia ako najstaršie svedectvo o osídlení
14. 3. 1985 - dr. F. Kočiš, CSc.: Súčasný problémy jazykovej kultúry
30. 4. 1985 - doc. dr. J. Findra, DrSc.: Text - interpretácia - prednes
4. 6. 1985 - doc. dr. V. Blanár, DrSc.: Metodologický príspevok k porovnávacej lexikológii /dravec - Dravec/
12. 6. 1985 - dr. J. Doruľa, CSc.: Na 1100. výročie Metodovej smrti
28. 6. 1985 - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Neologizácia v súčasnej slovenčine
12. 9. 1985 - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Zložky a dimenzie jazykového znaku

18. 12. 1985 - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Jazyková politika a jazyková kultúra

Nitra

19. 3. 1985 - doc. dr. V. Blanár, DrSc.: Organizácia slovnnej zásoby
23. 3. 1985 - doc. dr. K. Habovštiaková, CSc.: Cyrilometodovská tradícia na Slovensku
23. 3. 1985 - doc. dr. R. Krajčovič, DrSc.: Jazyk Veľkej Moravy
28. 3. 1985 - dr. J. Kačala, DrSc.: Rozvoj a úspechy slovenskej lingvistiky
28. 3. 1985 - prof. dr. J. Oravec, DrSc.: Rozvoj jazykovedy na Pedagogickej fakulte v Nitre
28. 5. 1985 - doc. dr. J. Furdík, CSc.: Najnovšie slovotvorné výskumy v ZSSR
12. 11. 1985 - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Zložky a dimenzie jazykového znaku na základe Leninovej teórie odrazu

Prešov

17. 1. 1985 - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Systém verbálneho správania
6. 3. 1985 - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Proces reterminologizácie a determinologizácie v slovenčine
16. 4. 1985 - prof. dr. Ľ. Novák, DrSc.: Z dejín modernej a slovenskej jazykovedy
16. 5. 1985 - prof. dr. Ľ. Novák, DrSc.: Pokusy o reorganizáciu slovenskej jazykovedy v minulosti
20. 5. 1985 - dr. J. Sabol, CSc.: Jazyk ako hodnota
24. 5. 1985 - doc. dr. J. Findra, DrSc.: Štruktúra prozaického textu
27. 5. 1985 - doc. dr. K. Habovštiaková, CSc.: Neologizmy v súčasnej spisovnej slovenčine

5. 6. 1985 - doc. dr. V. Blanár, DrSc.: Kontinuitný, alebo diskontinuitný vývin slovenčiny
11. 9. 1985 - doc. dr. J. Furdík, CSc.: Slovotvorná motivácia ako systémotvorný princíp v slovnnej zásobe
30. 9. 1985 - prof. dr. J. Mistrík, DrSc.: Paradigmatický a syntagmatický aspekt pri konfrontácii systémových a textových štruktúr
24. 10. 1985 - prof. dr. Ľ. Novák, DrSc.: Cyrilometodská a veľkomoravská sloviencina
19. 12. 1985 - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Zložky a dimenzie jazykového znaku

Trnava

14. 3. 1985 - doc. dr. J. Mlacek, CSc.: K žánrovým a jazykovým otázkam prísloví a iných parémii
2. 4. 1985 - dr. S. Ondrejovič, CSc.: Z dejín jazykovedy, z konca 18. storočia
3. 4. 1985 - dr. K. Balážiková: Vyučovacia jednotka slovenského jazyka s použitím pracovných listov
- + 18. 4. 1985 - dr. J. Šimončíč, CSc.: 350. výročie na trnavskej univerzite
- + 8. 5. 1985 - dr. L. Navrátil: Metod zákonodarca - spolutvorca slovenskej vzdelanosti
- + 24. 6. 1985 - dr. A. J. Marcinkech, CSc.: Psychologické myslenie na trnavskej univerzite
- + 9. 10. 1985 - doc. dr. V. Betáková, CSc.: Inovácia vo vyučovaní materinského jazyka na ZŠ a SŠ - súčasný stav a perspektívy
- + 9. 10. 1985 - dr. M. Ligoš, CSc.: Motivácia v učebnici Slovenský jazyk pre 7. ročník ZŠ
23. 10. 1985 - doc. dr. A. Rýzková, CSc.: Problematika výslovnosti a jej spracovanie v učebniciach slovenského jazyka

30. 10. 1985 - dr. M. Bugárová: Rozširovanie slovnej zásoby na I. stupni základnej školy
6. 11. 1985 - dr. L. Navrátil: Binaristická koncepcia tvorenia slov v učebniciach slovenského jazyka v základnej škole
20. 11. 1985 - dr. G. Gotthardová: Koordinácia a postupná determinácia v školskej praxi
26. 11. 1985 - dr. R. Schnek: Korelované dvojice v súvetí a určovanie vedľajších viet
4. 12. 1985 - dr. A. Bujalka: Binárny princíp pri vyučovaní tvorenia jednoduchých slovesných tvarov
5. 12. 1985 - dr. K. Balážiková: Problematika nadvetnej syntaxe v základnej a strednej škole

Poznámka: Prednášky s hviezdičkou sa uskutočnili v spolupráci s inými vedeckými spoločnosťami pri SAV alebo výskumnými ústavmi.

Spracoval vedecký tajomník Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV - doc. dr. J. Mlacek, CSc.

Knižné novinky

- Vaňko, J.: Interpretácia jazyka umeleckej prózy. Pedagogická fakulta Nitra 1985, 228 s.
- Mistrík, J.: Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine. Veda. Bratislava 1985, 320 s.

Oznámenie

Prosíme členov SJS, aby nám dávali k dispozícii informácie o chystaných odborných konferenciách, ako aj o skriptách, ktoré sa vydávajú na vysokých školách, alebo o knižných novinkách, o ktoré by sa mohli zaujímať jazykovedci.

Vychádza štvrťročne v náklade 250 kusov - len pre vnútornú potrebu. Zodpovedá Jozef Mistrík.